

ליבי במזרח

ציר מארגן: ירושלים מרכז דתי ומדיני בתקופות שונות בהיסטוריה

תחומי דעת משולבים בשיעור: ספרות, היסטוריה

שיעור 1: לְבִי בְּמִזְרָח אֶרֶץ יְהוּדָה הַלּוֹי

מטרות בתחום הידע:

1. התלמיד יכיר את יצירתו של המשורר רבי יהודה הלוי
2. התלמיד ימצא את הקשר בין הרעיונות בשיר לבין הנושא, מעמדה של ירושלים
3. התלמיד יבין את היחס לירושלים בקרב יהודי ספרד בימי הביניים
4. התלמיד יזהה ערכים יהודיים ביצירה

מטרות בתחום הערכים:

1. התלמיד יעמיק את זיקתו למורשת התרבותית ולזהות היהודית
2. התלמיד יפנים ערכים יהודיים הבאים לידי ביטוי בשיר

מטרות בתחום המיומנויות:

1. התלמיד יפתח יכולות הבנה ופרשנות של היצירה.
2. התלמיד יפתח יכולות הבנה ופרשנות של עמדות המגולמות ביצירה
3. התלמיד יביע את עמדתו האישית, תוך ביסוסה על התנסות וחוויה אישיים.

מהלך הפעילות:

פתיחה: חיבור למקום האישי של התלמידים באמצעות שאלות:

1. היכן טיילת לאחרונה? ערכי רשימה: מה במקום גרם לך להנאה מיוחדת?
2. מתי טיילת לאחרונה בירושלים?
3. היכן טיילת?
4. מה המאפיינים הייחודיים של מקום זה?
5. מה גרם לך להנאה מיוחדת?

נוצרת השוואה בין ההנאה במקומות אחרים בארץ ובעולם לעומת עונג רוחני הבא בעקבות טיול בירושלים.

קריאת השיר, הצגת הרקע לכתיבתו ומקומו החשוב כאחד מנכסי צאן הברזל בספרות היהודית.

**ליבי במזרח ואנוכי בסוף מערב -
איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב ?
איכה אשלם נדרי ואסרי, בעוד
ציון בחבל אדום ואני בכבל ערב ?
ייקל בעיני עזוב כל טוב ספרד ,
כמו ייקר בעיני ראות עפרות דביר נחרב!**

פירוש והסבר

1. נפשי נתונה בארץ ישראל, בעוד אני בקצה מערב (ספרד) / איך אוכל לטעום את אשר יש לי לאכול, ואיך יהיה האוכל טעים לי?
2. איך אקיים את הנדרים והשבועות, בעוד / ציון נתונה בידי נוצרים, ואני כבול למקום הנשלט בידי המוסלמים?
3. יהיה קל לי לעזוב את כל השפע שיש בספרד, כמו / שיקר לי לראות את עפרות בית המקדש החרב. השיר מביע געגועים לציון בדיוק כפי שגבר מביע את תשוקתו לאהבתו.

- סוג השיר:

שיר ציון המבטא את געגועי המשורר לירושלים, כיסופים לציון, אחת המצוות החשובות ליהודי המאמין – עליה לארץ ישראל, לשם קיומן של מצוות התלויות במקום. המשורר דן בשני עניינים: 1. משאלתו לעלות לארץ-ישראל 2. הקשיים הנערמים בדרכו להגשמתה. השיר בנוי באופן המדגיש את עיקרון ההדרגה באשר לשני העניינים – ככל שחומרת הקשיים הולכת ומחמירה, כך הולכת ומתעצמת משאלתו של המשורר.

- סיכום התוכן

בבית א-המשורר מבדיל בין הגוף לנפש. הוא חצוי בין המקום בו הינו חי פיזית – ספרד, לבין המקום אליו הוא כמהה ובו הוא רוצה מאוד להיות – ארץ ישראל. קרע זה גורם למשורר שלא יוכל ליהנות משום דבר, אפילו לא מטעם האוכל (הכוונה סמלית ולכן כללית יותר: איך אוכל ליהנות מהנאות החיים הדברים החומריים?).

בבית ב-הוא שואל איך יוכל לקיים את הנדרים שלו (לעלות לארץ-ישראל), בשעה שציון נמצאת תחת שלטון נוצרי, והוא נמצא תחת שלטון מוסלמי (כבול – לא יכול לעזוב). המשורר לא יכול למלא את נדריו כיוון שהינו נתין מוסלמי ואילו ארץ-ישראל נתונה תחת שלטון צלבני.

ובבית ג- הדובר מציין כי יהיה קל לו לעזוב את כל הטוב שיש בספרד, כמו שיהיה יקר וחשוב לו להיות בארץ-ישראל ולראות את בית-המקדש, אפילו שהוא חרב. מצבו הכלכלי של המשורר טוב בספרד אך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
חינוך חרדי

הוא מוכן לעזוב כל טוב ספרד למען חורבות בית המקדש. חשובה לו הרגשתו הנפשית יותר מרווחה כלכלית.

הקשיים:

בית 1: ליבו של הדובר נמצא במזרח (בארץ ישראל, בירושלים. המתפלל פונה לצד מזרח – לירושלים) ואילו גופו פיסית בסוף מערב – ספרד. השימוש במילה "סוף", נועדה להדגיש את המרחק הגיאוגרפי הרב. הקושי המועלה כאן הוא **קושי רגשי** – געגוע רוחני של יהודי מאמין לציון. קושי נרמז נוסף מתייחס **למרחק הגיאוגרפי** בין ארץ-ישראל לספרד, עליו קשה היה מאוד לגשר בדרך הים בימי-הביניים. **קרע** זה בין גוף לנפש גורם למשורר לא ליהנות מחייו בספרד ואפילו לא מטעם האוכל: "איך אטעמה את אשר אוכל ואיך יערב" - קשה לו לאכול או להבחין בטעם המזון" – ביטוי לקושי ליהנות אפילו מהדבר הבסיסי כל-כך – מזון.

בית 2: המשורר שואל איך יוכל למלא את נדריו ואסריו כאשר ציון (א"י) נשלטת על-ידי הצלבנים (המאה ה-12) ואילו ספרד נשלטת על-ידי המוסלמים. כנתינ זר לא יורשה המשורר להיכנס לארץ-ישראל. נדר זה שבועה שחייב הנודר לקיים והנה המשורר לא יוכל לקיים את הנדר! כאן מוצג **קושי מדיני!**

בית 3: המשורר מעלה **קושי כלכלי/חומרי** אם כי באופן סמוי: המשורר מדגיש כי יהיה לו קל לעזוב את מצבו הכלכלי הטוב בספרד ובלבד להגיע לארץ-ישראל ולראות את חורבות בית המקדש. **כמיהה רוחנית** זו חשובה למימוש יותר ויקרה לו יותר מאשר מצבו הכלכלי הטוב בספרד. אם כן הקושי הוא: הקושי הרוחני

-מבנה השיר - מתוך פירוט הקשיים אותם מביע המשורר ביחס להגשמת נדריו - הגעתו לארץ ישראל. נתן לראות כי: השיר בנוי על עיקרון ההדרגה. ההדרגה מתבטאת גם בתיאור המשאלה ההולכת ומתעצמת במעבר מבית לבית.

שיבוצים מיקראיים:

1. "לבי במזרח ואנוכי בסוף מערב" – רמז לפסוק: "כרחוק מזרח ממערב" - תהילים, קג', 12 – הדגשת המרחק הפיזי הרב בין ספרד לבין ארץ-ישראל / בין המצוי לרצוי.
2. "איכה אשלם נדרי" - רמז ל"איכה" - שיבוץ ממגילת הקינות "איכה": "איכה ישבה בדד העיר" - איכה, א', 1. – הקינה על חורבן בית-המקדש; שיבוץ מתהילים: "אבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי" – ס"ו, 13 וכן: "נדרי לה' אשלם..." – קט"ז, 14 – אלו מסבירים את מצוקת הדובר בשל אי-יכולתו לקיים את נדריו ובראש ובראשונה את נדר העלייה לציון.

3. "בעוד ציון בחבל אדום ואני בכבל ערב?" – רמז לספר איוב: "טמון בארץ חבלו ומלכודתו עלי נתיב" – י"ח, 10. רמיזה זו מצביעה על הדומה בין חבל לבין מלכודת ומכאן מובנת כוונת המשורר הרואה את ארץ-ישראל הלכודה על-ידי הנוצרים, לעומתו – הלכוד בידי המוסלמים. למילה "חבל" משמעות נוספת לפי תהילים: "חבלי מוות" – י"ח, 5, כלומר כאב וייסורים, רמז למצבה של ירושלים ההרוסה והנטושה.
4. "יקר בעיני ראות עפרות..." – רמז להופעת הביטוי "ויקר דמם בעיניו" – תהילים, ע"ב, 14 במשמעות של חשוב / רב-ערך. במקרה זה החשיבות נתונה לראות את חורבות בית-המקדש ובכך לאחד בין הגוף לנפש. זהו איחוד ראוי ויקר, אף שמדובר בויתור על כל טוב ספרד לטובת ההגעה למקום חרב והרוס.
5. "דביר" (במשמעות של הלשכה הפנימית – קודש הקודשים שבבית המקדש): כמתואר במלכים א': "אל דביר הבית, אל קודש הקודשים..." – ח' 6. וכן, "בנשאי ידי אל דביר קדשך"-תהילים כ"ח, 2.

- סיכום השיר

בשיר "לבי במזרח" מתואר המסע התודעתי של הדובר. הוא מרגיש קרוע בין המקום בו הוא נמצא פיזית (ספרד), לבין המקום בו הוא רוצה להיות (ארץ-ישראל). הגעגועים נוטלים מן הדובר את טעם החיים ומסיבים לו תסכול רוחני קשה. הוא לא יכול ליהנות משום דבר בגלל כיסופיו העזים לארץ-ישראל, וכן אינו יכול למלא את נדריו להגיע לשם, משום שהוא נמצא תחת שלטון מוסלמי ואיננו יכול לצאת מספרד. גם הכניסה לארץ-ישראל בעייתית, משום שהארץ נתונה תחת שלטון נוצרי. לדובר אין בעיה כלכלית. טוב לו בספרד מבחינה חומרית, אך הוא מוכן לעזוב את כל הטוב הפיזי כדי שיהיה לו טוב מבחינה רוחנית ונפשית, כלומר בארץ-ישראל – זאת למרות שידוע לו שיש בה שלטון זר ובית-המקדש חרב. הדובר מבקש לוותר על כל הטוב החומרי בספרד ובלבד שיזכה לראות את ההריסות והחורבות של בית-המקדש אשר בציון.

משימות לתלמיד:

1. השיר מתאר געגועים וכמיהה עזה להגשמת חלום ולמימוש אידאה.
 - א. מצאו תמונה שהולמת לדעתכם תיאור רגשות אילו.
 - ב. הסבירו את בחירתכם.
2. כתבו מכתב דמיוני למשורר בן המאה ה-12 כנערים החיים בארץ ישראל במאה ה-21.
 - א. התייחסו בדבריכם לתחושותיו הקשות בניכר ולחלומו לעלות לירושלים החריבה
 - ב. שתפו אותו ברגשותיכם כלפי ירושלים בהווה. התייחסו לשווה ולשונה ברגשותיכם!